

Voorouderlijk heidensch bijgeloof

EEN PAAR WOORDEN, OVER ENKELE SPOREN VAN VOOROUDERLIJK HEIDENSCH BIJGeloof, IN HET ZUTPHENSCH OVERGEBLEVEN:

door A. C. W. Staring, tot den Wildenborch. *

De blakende ijver van de eerste Verbreiders der Christelijke Leer, onder de Heidenen, toonde zich bijzonder werkzaam, in de vernieling van gedenkstukken, welke de afgeschafte Godsdienst aan hunne bekeerlingen konde herinneren.

Met dezen maatregel werd een andere gepaard: men schoof Legendes en Kerkelijke Ceremoniën in de plaats van de vroegere Godenleer, en daaruit voortvloeiende offer- of andere plegtigheden.

Het gevolg was, in deze streken, gelijk op de meeste plaatsen, waar het Christendom vroeg wortel schoot, dat geen enkele Heidensch monument boven de aarde is blijven staan, en weinig overleveringen of gebruiken in onzen tijd nog *onwedersprekelijk* van het Oude Heidendom kunnen getuigen.

Hoogst waarschijnlijk wordt nog een doffe naklank uit het Heidendom gehoord, in de volkssprookjes, welke hier aan verscheiden waterkolken en heuvels eene eigene historie hechten. In de verhalen toch, betreffend deze, door het heidensch bijgeloof zoo algemeen heilig gekeurde voorwerpen, zijn de handelende personen in 't gemeen Priesters, Monniken, en de Booze; waarbij dan ook, niet zeldzaam, klokken en schellen zijn te pas gebracht. Klaarblijkelijk komt derzelve uitvinding aan Geestelijken toe, van welke men kan vermoeden, dat zij, in hun belang, oude, bijgeloovige traditiën, door nieuwe verzinsels hebben zoeken te verdringen.

Een enkele zoodanig sprookje, dat Waterkolken betreft, zij, tot staal, genoeg. In het Kerspel Lochem, niet ver van de Berkel, zijn twee waterkolken, die hunnen naam van *duivelskolken* aan de volgende gebeurtenissen zouden te danken hebben. Op zekeren dag kwam te Lochem een Pastoor van eene andere parochie, en hoorde de kerkklokken luiden. Zijn gehoor was bijzonder scherp; het merkte onraad; namelijk, dat de klokken niet naar behooren door den Doop gewijd waren; en hij strafte, verontwaardigd, haar onbevoegd gerucht-maken. Zijn krachtig *anathema* gaf dezelve aan Satan over; en zonder tijdverlies werd het tweetal door dezen uit den toren gehaald, in de wolken tot op een afstand weggevoerd, en toen nedergeworpen. Zij vielen in voornoemde kolken, welke hunnen naam van Duivelskolken des te meer, tot den huidigen dag, verdienen, uit hoofde dat de Booze den Kersnacht jaarlijks medeviërt, met zijn klokken, in de ruime vonten, waarin hij dezelve sedert, met een' gestadigen Doop, ter bespotting, gis ik, wascht, om twaalf uur onder water te luiden. De uitwerking van dit vertelsel kan in vroeger dagen zijn geweest, dat eindelijk eene oudtijds heilige plaats, uit vrees voor den Helmonarch werd vermijid, door de genen, die dezelve nog kwamen bezoeken, als het Christendom aangenomen hebbende, zonder daarom van de Oude Leer te scheiden. Maar tevens werd dan ook tot de nakomelingschap de gedachtenis overgebracht, van den onderscheidenden eerbied,

* De heer Ir. Bemelmans maakte ons attent op een vrij onbekend geschrift van de dichter Dr. A. C. W. Staring, de vader van 'onze' Staring, de grote geoloog. Wij vonden het wel de moeite waard, het onder de aandacht van onze lezers te brengen.

waarmede veelligt de twee, nu met zoo afschrikkenden naam bestempelde kolken, door het voorgeslacht zijn beschouwd.

Een even wonderlijk sprookje, dat hier thuis behoort; en kenmerken van zeer oud bijgeloof draagt, doch van Priester noch Monnik gewag maakt, betreft eenen heuvel, onder den Wildenborch, in het kerspel Vorden gelegen. Deze heuvel, den naam van *Den Schelleguurkens Belt* dragende, werd, gelijk eenige aangrenzende, van oudsher tegen de jagt onder den grond (op het konijn), door de eigenaren van den Wildenborch in bescherming genomen. In denzelven schuilt een bronwel; iets zeldzaams op den regter oever van den Gelderschen IJssel, hetwelk de aandacht op deze hoogte kan hebben gevestigd, meer dan op eenige der naburige.

Ruim veertig jaren geleden, bejegende eenen arbeider, naar zijn verhaal, een vreemd avontuur bij dezen heuvel. Hij ging er, op een' nacht, in zijne eenzaamheid, digt langs, en wat vernam hij? De heuvel had eenen openstaanden toegang gekregen! Als met geweld daarin getrokken, zag onze man een verlichte ruimte, en te midden van dezelve een tafel, pronkende met kandelaars, schotels, bekers, enz., alles van louter zilver. Hoe hij weder van deze plaats wegraakte, herinner ik mij niet; maar dat hij van het geziene zilver niets ten aandenken had medegekregen, stel ik vast, want ik heb hem, tot zijn' dood toe, nooit rijk genoeg gekend, om, in de kroeg, meer te besteden dan zijne daghuur.

Voorts kwam er een toegift bij dit verhaal, houdende: dat (gelijk men lang had geweten!) wie, in den kersnacht, op dezen heuvel gaat liggen, mede aldaar een klokje, of schel, in de diepte verneemt! — De Priester moest zich hier ook, ten minste van verre laten zien. Anders is het dronkenmans vizioen zeer blijkbaar te weeg gebragt, door een, nuchteren misschien voor waarheid aangenomen, traditie, nopens de Aardmannetjes (Kabouters of Gnomen), bewoners van dezen Belt, d. i. heuvel. Terwijl de naam van Schelle-Guurkens, het zilveren tafelgereedschap, enz. de gedachten meer bepaald leiden, naar een, van schijnbaren rijkdom blinkend, hol der Schotsche Wilde- of Ruige Mannen: '*Coir nan - Uriskin*' in Walter Scotts *Lady of the lake; note 14 to canto third*; en tevens doen denken, aan de noten 7, 8, 9 en 11 op den vierden zang van hetzelfde gedicht.

Urchin heet, in 't Wordenboek van Boyer, van het engelsch in het fransch vertaald, *un hérisson; au figuré et en terme familier, un méchant enfant*. De Heer Bilderdijk leert ons, in zijne Zelfstandige Naamwoorden, dat ons *hurk* of *urk* het engelsche *urchin* is, en niet gezegd wordt dan van een meisjen. In het plat-Zutphensch heet *orre* een klein ondeugend manneke. Of het Hamburgsch-platduitsche *gohr*, voor kind, hier mede iets gemeens heeft, weet ik niet; doch dat de *Schelle-Guurkens* de *Uriskin* of *Aardmannetjes met de Schel* beteekenen, komt mij geenszins onwaarschijnlijk voor.

Ik onthoude mij van gissingen, opzigtelijk den weg, langs welken de Zutphensche Gnomen, hier ter stede, met de Schotsche aan een' zelfden naam zouden hebben kunnen geraken. Zeker gaat het, dat de Schotsche Gnomen even goed als de onze, waar zij zich onder één dak met menschen vestigden, door minzame behandeling kunnen worden worden bewogen, om dien huisselijken arbeid op zich te nemen, waarvan zich, bij O l a u s M a g n u s, in het prentje boven het kapittel *de Ministerio Daemonum*, een spitsgeneusede gast met horens kwijt.

Taalkundigen zullen geen de minste zwaarigheid zien, in het verschil, tusschen de woorden *Guurkens* en *Uriskin* bestaande.

Daar de Dwergen (*Dvergar*) welke de Noordsche Mythologie, in de oudere Edda, uit het bloed en de blaauwe beenen van den Reus Ymer laat voortkomen, hunne wo-

ning in de aarde en in rotskloven hadden, brengt hen zulks met onze Aardmanneken in aanraking. Men zie ook over de aanspraak door de Dvergar gemaakt op het uitsluitend dragen van groen gewaad, en op het bezit van een jagtvrijen kring om hun verblijf, de reeds aangehaalde achtste noot op den vierden zang van *the Lady of the lake*.

Of onze Guurkens, met hunne schel, eens door zekeren poel (*den Spallers-zomp*), op een vierdeeluurs afstand van hunnen heuvel, zijn komen wandelen, durf ik niet verzekeren. Dat een Priester zulks met de zijne heeft gedaan, zegt eene overlevering, welke ook van eene ontzettend groote Paardenkrib van steen gewaagt, die in het diep van dezen zomp zou' schuilen, doch waarvan ik verder geenen bijzonderheden heb kunnen te weten krijgen.

In beide de boven vermelde sprookjes wordt van den Kersnacht gerept. Ongetwijfeld hebben de invoerders van de Christelijke Godsdienst, hier te lande, het feest der geboorte van den Zaligmaker vooral zoeken te heiligen; en wordt deswegens ook de kerstijd in zoo vele volksvertelsels gedacht, en in zoo menige praktijken der superstitie betrokken.

In den kersnacht geloofde men hier, ten platten lande, (indien niet een of ander oud bestje zulks nog aanhoudend blijft gelooven!) dat *Derk met den Beer* rondreed; en men zag daarom zorgvuldig toe, dat alle gereedschap, tot den akkerbouw of ander bedrijf dienstig, onder dak werd gebracht. Was dit verzuimd, zoo trappelde de Beer, die aan Derk ten paard verstrekte, op de gereedschappen, en zij werden daardoor onbruikbaar. Men denke hier niet aan een' woudbeer, maar aan een mannelijk varken, in deze streken, als op andere plaatsen, ook den naam van beer dragende. Derk zat daar op, gelijk de Noordsche Frei, regeerder van de zon en beheerscher van Alfheim, op zijn wild zwijn met gouden borstels. Het verdient opmerking, dat onze Derk zijn' rit in Wintermaand deed; de maand, wanneer, in de voorvaderlijkheidensche dagen, het Joelfeest, met eten en drinken, en het offeren van een zwijn aan Freija, plagt te worden gevierd. De wegruiming van alle werktuigen, tot eenigen arbeid dienstig, wijst niet onduidelijk op eene vrolijke feestviering, waarbij de zorg geheel ter zijde werd gezet.

Tot de bijgeloovige praktijken in den Kersnacht behoorde het omwinden der ooftboomen met stroobanden, om dezelve vrucht te doen dragen. Welke vruchtbaarheid toch konden leeggedorschte halmen geven?

Van de heidensche gebruiken, die bij het Feest de *Maan* (Ostera) in Grasmaand plaats hadden, zijn hoogstwaarschijnlijk nog de paaschvuren afkomstig, welke hier algemeen, ten plattenlande, bij voorkeur op heuvels, na het vallen van den avond worden aangelegd, en waar omheen het jonge volk eenen rondedans pleegt te sluiten.

Voorts hebben wij hier een paar spooksels, van welke het eene zich bestendig in het *Water* onthoudt, een het andere 's nachts aan de vaste wal rondzwerft. Kinderen hebben zich inzonderheid voor den *Waterbulebak* te wachten! Komen zij te na aan zijn verblijf, zoo trekt hij ze met een geweldige grooten haak daarin. 't Is de Duitsche *Wassernix*, de vermoedelijke afstammeling van den Noordsch-mithologische *Njord*.

Op het drooge wordt de *Hegge moeder* gevreesd: een vrouwelijk nachtspook, dat ook bepaald vrouwen, inzonderheid kraamvrouwen lastig valt. De hysterieke ongesteldheid gepersonifiëerd, en dus geen nachtmerrie.

De Heggemoeder kan van de onderaardsche Zwarte Alfen (de Noordsche Dockalfar; Svartalfer) afstammen; waaruit ook vermoedelijk de nachtmerrie (Elf; Alp; Druss; Drude; Nachtmär) is gesproten. Zij kan ook eene, de Romeinen tot bij ons gevolgte, *Larve* zijn. *Hegge* zal hier waarschijnlijk alleen het rondzwerfen van dit wezen over het veld aanduiden.

De huismiddelen om zich, in den slaap, voor de Heggemoeder te beveiligen, zijn DRIE: dat men, te bed stappende, de kousen (waarvan één omgekeerd) hebbe aangehouden; de trippen met de hielen naar het bed gewend hebbe laten staan; en den onderrok het binnenste buiten over het dek uitgebreid hebbe. Dit een en ander helpt zoo zeker, als wanneer men, met de koorts geplaagd, 's ochtends vroeg (op zijn goedheidensch) naar een ouden Wilg gaat; Drie knoopen in een takje slaat; en deze woorden (weder DRIE regels) spreekt:

„Goê morgen, Olde!

Ik geef oe de Kolde. (*de Koorts*)

Goê morgen, Olde!”

Waarna men zich omkeert, en zonder weder om te zien schielijk wegloopt.

April 1828.

A. C. W. STARING